

Razvojni potenciali izbranih zavarovanih območij

Izvleček

S pregledom podatkov o razvojnih potencialih preučevanih zavarovanih območij (Triglavski narodni park in Kozjanski park), to je o okoljskem, kulturnem, socialnem in človeškem potencialu, smo želeli odgovoriti na vprašanje, ali preučevani zavarovani območji omogočata razvoj. Rezultati kažejo, da je med razvojnimi potenciali preučevanih zavarovanih območij človeški potencial pomanjkljiv, kar se kaže predvsem v primeru Kozjanskega parka. Kozjanski park namreč izstopa po nizki izobrazbeni strukturi prebivalstva, kar vsekakor ni pozitiven razvojni dejavnik. Zanj tudi v večji meri velja, da se število prebivalcev zaradi pomanjkanja delovnih mest na tem območju zmanjšuje. V Triglavskem narodnem parku pa zelo veliko delovno aktivnega prebivalstva dnevno emigrira na delo v druge občine ali celo regije. Glede Triglavskega narodnega parka velja poudariti, da ima turizem zanj že sedaj velik pomen.

Ključne besede: zavarovana območja, narodni park, regionalni park, razvoj, razvojni potenciali, podeželje, Slovenija

Development potentials of chosen protected areas

Summary

By checking the data on development potentials within treated protected areas (the Triglav National Park and the Kozjanski Park), namely environmental, cultural, social and human potential, we sought to answer the following question: Do treated, protected areas enable the development? The results show that among the development potentials within treated protected areas, human potential is insufficient. This is especially noticeable, or denoted, in the case of the Kozjanski Park. Namely, the Kozjanski Park has low educational structure of the inhabitants, which is certainly not a positive developmental factor. For the Kozjanski Park it also true that the population is decreasing due to the lack of work places in the area. On the other hand, within the Triglav National Park the number of active working inhabitants, who daily migrate to work in other municipalities or even regions, is quite high. n. However, tourism in the Triglav National Park already has an important role.

Key words: protected areas, national park, regional park, development, development potentials, rural areas, Slovenia

1 Uvod

Območja varovanja v Sloveniji združujejo okoljske, kulturne, socialne in človeške vrednote in kot taka nudijo ugodne razmere za nadzorovan regionalni razvoj na osnovi dejavnosti, ki so v skladu predvsem s cilji ohranjanja naravne in kulturne dediščine in hkrati nudijo priložnosti za razvoj sonaravnih dejavnosti. Omenjene skupine vrednot z razvojnega vidika imenujemo potenciali, ki trenutno na naših območjih varovanja večinoma še nimajo bistvenih razvojnih funkcij (Lampič in Mrak, 2008; Plut, 2008).

Z raziskovanjem mnenj lokalnih prebivalcev Triglavskega narodnega parka in Kozjanskega parka ter pregledom objektivnih podatkov o razvojnih potencialih preučevanih zavarovanih območjih, to je okoljskem, kulturnem, socialnem in človeškem potencialu, smo želeli preveriti, ali izbrani zavarovani območji omogočata razvoj v smislu, da imata razvojni potencial, ki je za to potreben oziroma bi to omogočal.

1.1 Okoljski, kulturni in socialni potencial preučevanih zavarovanih območij

Podatki o razvojnih potencialih preučevanih zavarovanih območjih, pridobljeni s pregledom literature in obstoječih statističnih baz podatkov, potrjujejo, da imata tako Triglavski narodni park kot Kozjanski park brez dvoma okoljski in kulturni potencial. Pravzaprav so zavarovana območja največkrat ustanovljena prav zaradi ohranitve posebne vrednosti narave na območju, kot se je zgodilo v primeru Triglavskega narodnega parka. V primeru Kozjanskega parka je bila ustanovitev zavarovanega območja posledica namena ohranitve kulturnega potenciala območja, naravnih vrednot in značilnosti območja.

Ugotovili smo tudi, da imata preučevani zavarovani območji, tako Triglavski narodni park kot Kozjanski park, socialni potencial med drugim v obliki različnih društev/interesnih skupin, ki so povezana z ohranjanjem narave in kulturne dediščine in ki spodbujajo sodelovanje ter krepijo regionalni razvoj. Kot primer takih društev oziroma možnosti povezovanja izpostavljamo društvo Kozjanske jabke na območju Kozjanskega parka ter projekt Mladi naravovarstveni nadzornik v Triglavskem narodnem parku, saj sta nerazdružljivo povezana z zavarovanima območjema ter ohranjanjem narave.

1.2 Človeški potencial preučevanih zavarovanih območij

Za obravnavani območji je značilna razmeroma redka poselitev. Prevladujejo majhna naselja, večja središča pa se nahajajo v sosednjih območjih. Odraž raznovrstnih družbeno-ekonomskih procesov, ki so vplivali in vplivajo na ta območja, so tudi spremembe števila prebivalstva. Tako na območju Triglavskega narodnega parka kot Kozjanskega parka število prebivalcev upada. Upadanje števila prebivalcev je povezano predvsem z izseljevanjem prebivalstva zaradi iskanja možnosti zaposlitve na drugih območjih, zlasti v večjih urbanih središčih.

Podatki za naselja, ki se vsaj z delom svoje površine nahajajo znotraj meja Triglavskega narodnega parka kažejo, da je bila gostota poselitve leta 2002 13,9 prebivalcev/km² (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; Plut, 2008). Gostota poselitve je sicer v Triglavskem narodnem parku manjša kot v Kozjanskem parku, na kar vplivajo tudi naravne značilnosti območja, vendar ob tem velja poudariti, da se je gostota poselitve v Kozjanskem parku v obdobju od leta 1869 do leta 2002 zmanjšala iz 96,7 prebivalcev/km² na 51,1 prebivalcev/km² (Krajevni leksikon Slovenije, 1995, cit. po Zidar, 2005; <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008) kar je privedlo do tega, da je nekoč agrarno prenaseljena pokrajina dobila nehvaležen naziv obmejno depopulacijsko območje (<http://www.kozjanski-park.si>, 20. 5. 2008). Usihanje števila prebivalcev ali v najboljšem primeru njegovo stagnacijo je moč opaziti v večini naselij Triglavskega narodnega parka (Lukan Klavžer in Šolar, 2003). Če primerjamo podatke popisa iz let 1961 in 2002, ki se nanašajo na naselja, ki so vsaj z delom svoje površine na območju zavarovanega območja, ugotovimo, da je prišlo na območju do upada števila prebivalcev za 2,98 % (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; Plut, 2008). Znotraj posameznih območij Triglavskega narodnega parka nastopajo precejšnje razlike. V splošnem je bilo upadanje števila prebivalcev povezano zlasti s praznjenjem bolj obrobni, manjših naselij, na drugi strani pa je prihajalo do zgostitve v večjih naseljih oziroma lokalnih središčih (Plut, 2008). Najbolj zaskrbljujoče so razmere v desetih naseljih zahodnega dela parka, kjer se je število prebivalstva skrčilo na le tretjino nekdanjega (od 1721 prebivalcev leta 1948 na le 617 prebivalcev leta 1991) (Lukan Klavžer in Šolar, 2003).

V Triglavskem narodnem parku in Kozjanskem parku je prebivalstvo nadpovprečno staro glede na podatke Popisa 2002 (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008) za celotno Slovenijo. Neugodna starostna struktura lahko predstavlja oviro z vidika nadaljnjega razvoja obravnavanih območij, saj je z njo povezano pomanjkanje ljudi, ki bi lahko v večji meri aktivno oblikovali in uresničevali razvojne pobude, hkrati pa opozarja tudi na nadaljevanje procesa zmanjševanja števila prebivalcev (Plut, 2008).

Zelo pomemben razvojni dejavnik je izobrazba domačega prebivalstva. Že na osnovi podatkov o neugodni starostni strukturi ni mogoče pričakovati posebej ugodne izobrazbene sestave, kar potrjujejo tudi sledeči podatki. Sicer je v naseljih, ki so vsaj z delom svoje površine znotraj meja Triglavskega narodnega parka, 11 % prebivalcev, starih 15 let in več, ki imajo višjo ali visoko izobrazbo, kar je le nekoliko pod slovenskim povprečjem, ki je 12,9 % (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; Plut, 2008). Zelo pereč problem je izobrazbena sestava v Kozjanskem parku, ki je pod slovenskim povprečjem. 50 % prebivalstva, starega 15 let ali več ima le osnovno ali nedokončano osnovno šolo. Delež visoko izobraženega prebivalstva je le 5 %, kar vsekakor ni pozitiven razvojni dejavnik (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; <http://www.kozjanski-park.si>, 20. 5. 2008). V Kozjanskem parku predstavlja depopulacija z močnim izseljevanjem mladih izobraženih ljudi resen problem za razvoj gospodarskih dejavnosti in ohranjanje kulturne krajine (<http://www.kozjanski-park.si>, 20. 5. 2008).

Gospodarska usmerjenost obravnavanih območij se odraža v sestavi delovno aktivnega prebivalstva glede na sektor dejavnosti. Kar 53,3 % delovno aktivnega prebivalstva, ki prebiva v naseljih, ki so vsaj z delom svoje površine na območju Triglavskega narodnega parka, se ukvarja s storitveno dejavnostjo. Za Triglavski narodni park je značilen nizek delež kmetijske dejavnosti (3,7 %), kar je posledica bližine zaposlitvenih središč z delovnimi mesti v storitvenih dejavnostih in industriji kot tudi večje razvitosti teh dejavnosti na samem obravnavanem območju (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; Plut, 2008). V Triglavskem narodnem parku velja opozoriti zlasti na velik pomen turizma. V Kozjanskem parku je opazen velik upad kmetijstva, saj se je s to dejavnostjo ob zadnjem popisu ukvarjalo le 8 % prebivalcev, kar je zelo malo v primerjavi s podatkom iz leta 1971, ko je bilo prebivalcev, ki so se ukvarjali s kmetijstvom, kar 69 %. Obratno se je v preučevanem obdobju povečeval delež prebivalstva, zaposlenega v industriji in storitvenem sektorju (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008;; Zidar, 2005). Pri sestavi delovno aktivnega prebivalstva je zanimivo spoznanje, da je bil leta 2002 delež samozaposlenega delovno aktivnega prebivalstva v občinah v osrednjem in severnem delu Kozjanskega parka tudi do dvakrat višji od slovenskega povprečja (Zagoda, 2004; Zidar, 2005).

Na pomanjkanje delovnih mest oziroma možnosti zaslužka v domačem kraju (oziroma v veliki meri tudi v domači občini) opozarja delež dnevnih migrantov. Kar 67,9 % delovno aktivnih prebivalcev, ki živijo v naseljih, ki so vsaj z delom svoje površine znotraj meja Triglavskega narodnega parka, dnevno migrira na delo iz domačega kraja, od tega 38,2 % v drugo občino ali celo drugo regijo (<http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>, 7. 6. 2008; Plut, 2008). V primeru Kozjanskega parka je dnevnih migrantov manj, na kar vpliva tudi večji delež prebivalstva, ki se ukvarja s kmetijsko dejavnostjo.

Če s predstavljenimi ugotovitvami o razvojnih potencialih na preučevanih območjih poskušamo najprej odgovoriti na vprašanje, ali zavarovani območji omogočata razvoj v smislu, da imata razvojni potencial, ki je za to potreben oziroma bi to omogočal, ugotavljamo, da so nekateri razvojni potenciali pomanjkljivi. Pri tem gre zlasti za pomanjkljivost sestavin človeškega razvojnega potenciala tako v primeru Triglavskega narodnega parka kot Kozjanskega parka, čeprav ugotavljamo, da je situacija v primeru Kozjanskega parka slabša. Kozjanski park namreč izstopa po nizki izobrazbeni strukturi prebivalstva, kar vsekakor ni pozitiven razvojni dejavnik. Za Kozjanski park je poleg tega v večji meri kot za Triglavski

narodni park značilno, da se število prebivalcev zmanjšuje zaradi pomanjkanja delovnih mest na območju. Število delovno aktivnih prebivalcev, ki dnevno migrirajo na delo v druge občine ali celo regije, pa je zelo veliko v Triglavskem narodnem parku. Za Triglavski narodni park velja poudariti, da ima turizem v njem že sedaj velik pomen.

2 Material in metoda

Raziskava temelji na dveh študijah primera. Izbrani sta bili dve območji (regiji) v Sloveniji, kjer se nahajata zavarovani območji, in sicer Triglavski narodni park in Kozjanski park.

Zbiranje podatkov v Triglavskem narodnem parku je bilo izvedeno v sklopu projekta *Triglavski narodni park – Analiza izkušenj lokalnega prebivalstva*, naročenega s strani parka, med 200 naključno izbranimi lokalnimi prebivalci v parku in izven njega z uporabo anketnega vprašalnika (Rodela, 2007). Zbiranje podatkov je potekalo od 5. do 21. septembra 2006. V Triglavskem narodnem parku je bilo anketiranih 46 prebivalcev iz 19 vasi, kar predstavlja 23 % celotnega vzorca. Izven Triglavskega narodnega parka je bilo anketiranih 154 prebivalcev iz 36 vasi, kar je 77 % od celotnega vzorca. Vzorec merjencev v Triglavskem narodnem parku je bil enakovredno porazdeljen med ženskim (54,5 %) in moškim (45,5 %) spolom. Večina anketirancev je bila stara med 26 in 55 leti (74,5 %). Izobrazbena raven kaže, da je imela večina anketiranih prebivalcev srednješolsko izobrazbo (64,5 %). Glede na zaposlitveni status je bilo v anketiranje vključenih 14 % kmetov, 32,5 % turističnih delavcev in 53,5 % zaposlenih v drugih gospodarskih panogah.

Zbiranje podatkov v Kozjanskem parku je bilo izvedeno med 200 naključno izbranimi lokalnimi prebivalci v Kozjanskem parku in izven njega z uporabo anketnega vprašalnika (Rodela, 2007). Zbiranje podatkov je potekalo od 1. aprila do 30. junija 2007. V Kozjanskem parku je bilo anketiranih 172 prebivalcev iz 24 vasi, kar predstavlja 86 % celotnega vzorca. Izven Kozjanskega parka je bilo anketiranih 28 prebivalcev iz 9 vasi, kar je 14 % od celotnega vzorca. V Kozjanskem parku je bilo anketiranih 79 % žensk in 21 % moških. Večina anketirancev je bila stara med 36 in 65 leti (71 %). Izobrazbena raven kaže, da ima večina anketiranih prebivalcev srednješolsko izobrazbo (50,5 %). Glede na zaposlitveni status je bilo v anketiranje vključenih 35,5 % kmetov, 3,5 % turističnih delavcev in 61 % zaposlenih v drugih gospodarskih panogah.

Anketiranci so ovrednotili trditve s pomočjo sedemtočkovne vrednostne lestvice, pri čemer je številka 1 pomenila, da se s trditvijo sploh ne strinjajo, in številka 7, da se s trditvijo zelo strinjajo. Pri obdelavi podatkov smo zaradi majhnega števila posameznih odgovorov nekatere kategorije na vrednostni lestvici od 1 do 7 združili, in sicer kategoriji 2 in 3 ter kategoriji 5 in 6. Vse analize podatkov so bile narejene z računalniškim statističnim paketom SPSS 15.0.

3 Rezultati in razprava

3.1 Priložnosti Triglavskega narodnega parka za anketiranega prebivalca

Rezultati kažejo, da se s trditvijo, da so strategije razvoja podeželja na tem območju zelo uspešne, sploh ne strinja 28 % in ne strinja 27 % anketiranih prebivalcev Triglavskega narodnega parka. Anketirani prebivalci Triglavskega narodnega parka se strinjajo, da območje potrebuje predvsem boljše možnosti zaposlovanja (93 %), boljše politiko razvoja podeželja (88 %), več posluha s strani državnih ustanov (85 %), boljše možnosti zaposlovanja za višje in visoko izobražene (84 %), več posluha za potrebe prebivalcev s strani lokalnih skupnosti (83 %), boljše koordinacijo/vodenje (81 %) in boljše cestne povezave (80,5 %).

Nadalje rezultati kažejo, da se s trditvijo, da so strategije razvoja podeželja na tem območju zelo uspešne, ne strinja 38,5 % in sploh ne strinja 18 % anketiranih prebivalcev Kozjanskega parka. Anketirani prebivalci Kozjanskega parka se strinjajo, da območje potrebuje predvsem boljše možnosti zaposlovanja (96,5 %), boljše politiko razvoja podeželja (93 %), boljše možnosti zaposlovanja za višje in visoko izobražene (89 %) in več posluha s strani državnih ustanov (86 %).

Če povzamemo, se večina anketiranih prebivalcev, tako Triglavskega narodnega parka kot Kozjanskega parka, predvsem strinja, da območje potrebuje boljše možnosti zaposlovanja in boljše možnosti zaposlovanja za višje in visoko izobražene, ter ti dve potrebi območja postavlja tudi na prvi dve mesti po pomembnosti.

Skoraj polovica anketiranih prebivalcev (48,5 %) Triglavskega narodnega parka se strinja, da jim zavarovano območje nudi priložnosti oziroma dodatne možnosti. Anketirani prebivalci Triglavskega narodnega parka predvsem menijo, da so priložnosti zavarovanega območja za njih osebno: zdravo okolje (89 %), ohranitev estetskih atributov pokrajine, ki so jim dragi (89 %), rekreacija, oddih v območju ohranjenih naravnih lepot (87 %) in dvig veljave lokalne kulture in kulinarike (71 %). Dodatne možnosti zaposlovanja vidi v zavarovanem območju 38,5 % anketiranih prebivalcev Triglavskega narodnega parka. Da je priložnost zavarovanega območja boljša možnost za poslovanje v turizmu za njih osebno, se strinja skoraj polovica anketiranih prebivalcev Triglavskega narodnega parka (47 %). Anketirani prebivalci Triglavskega narodnega parka vidijo vire alternativnega dohodka, ki jih nudi zavarovano območje, v pridobitvi dodatnih finančnih sredstev (36,5 %), odškodninah, nadomestilih za rabo kmetijskih zemljišč znotraj parka (17 %), prodaji kmetijskih proizvodov pod znamko parka (16,5 %) in prodaji rokodelskih proizvodov pod znamko parka (11,5 %).

35,5 % anketiranih prebivalcev Kozjanskega parka se strinja, da jim zavarovano območje nudi priložnosti oziroma dodatne možnosti. Anketirani prebivalci Kozjanskega parka menijo, da so priložnosti zavarovanega območja za njih osebno predvsem: rekreacija, oddih v območju ohranjenih naravnih lepot (82 %), zdravo okolje (75 %), ohranitev estetskih atributov pokrajine, ki so jim dragi (67,5 %) in več kulturnih in drugih dogodkov, ki jih lahko obišejo (64 %). Dodatne možnosti zaposlovanja vidi v zavarovanem območju 17,5 % anketiranih prebivalcev Kozjanskega parka. Da je priložnost zavarovanega območja boljša možnost za poslovanje v turizmu za njih osebno, se strinja le 15 % anketiranih prebivalcev Kozjanskega parka. Nadalje anketirani prebivalci Kozjanskega parka naštevajo kot vire alternativnega dohodka, ki jih nudi zavarovano območje, pridobitev dodatnih finančnih sredstev (11 %), prodajo kmetijskih proizvodov pod znamko parka (11 %), odškodnine, nadomestila za rabo kmetijskih zemljišč znotraj parka (7,5 %) in prodajo rokodelskih proizvodov pod znamko parka (7,5 %).

Rezultati torej kažejo, da zavarovano območje v večji meri nudi dodatne priložnosti oziroma možnosti anketiranim prebivalcem Triglavskega narodnega parka kot pa anketiranim prebivalcem Kozjanskega parka. Vseeno pa, tako prvi kot drugi, kot dodatne priložnosti oziroma možnosti zavarovanega območja za njih osebno na prva tri mesta po pomembnosti postavljajo zdravo okolje, možnost rekreacije, oddiha v območju naravnih lepot in ohranitev estetskih atributov pokrajine. Nadalje anketirani prebivalci Triglavskega narodnega parka v veliko večjem deležu kot anketirani prebivalci Kozjanskega parka menijo, da je priložnost zavarovanega območja v dodatnih možnostih zaposlovanja in sicer predvsem v boljših možnostih za poslovanje v turizmu za njih osebno. Iz tega lahko sklepamo, da Triglavski narodni park nudi več priložnosti oziroma dodatnih možnosti za poslovanje v turizmu kot Kozjanski park.

4 Zaključek

S pregledom objektivnih podatkov o razvojnih potencialih preučevanih zavarovanih območij, to je okoljskem, kulturnem, socialnem in človeškem potencialu, smo želeli odgovoriti, ali zavarovani območji omogočata razvoj v smislu, da imata razvojni potencial, ki je za to potreben oziroma bi to omogočal.

Triglavski narodni park in Kozjanski park imata pomanjkljiv človeški potencial - za obravnavani zavarovani območji so značilne razmeroma neugodna starostna in izobrazbena sestava, dnevne migracije na delo ter precejšna brezposelnost, ki so rezultat dosedanjih neugodnih socio-ekonomskih procesov ter predstavljajo precejšno razvojno oviro. Ugotavljamo, da je situacija v primeru Kozjanskega parka slabša.

Rezultati kažejo, da zavarovano območje v večji meri nudi dodatne priložnosti oziroma možnosti anketiranim prebivalcem Triglavskega narodnega parka (48,5 %) kot pa anketiranim prebivalcem Kozjanskega parka (35,5 %). Vseeno pa, tako eni kot drugi, kot dodatne priložnosti oziroma možnosti zavarovanega območja za njih osebno na prva tri mesta po pomembnosti postavljajo zdravo okolje, možnost rekreacije, oddiha v območju naravnih lepot in ohranitev estetskih atributov pokrajine. Prav ti trije atributi veljajo za ključne elemente uspešnega razvoja v zavarovanih območjih.

5 Literatura in viri

Lampič, B., Mrak, I. Vrednote, vrednosti in razvojni potenciali območij varovanja. *Dela*, 2008, št. 29, str. 145–159.

Lukan Klavžer, in Šolar, M. *Triglavski narodni park*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2003.

Plut, D. *Trajnostni razvoj varovanih območij – celostni pristop in aktivna vloga države: trajnostno gospodarjenje v varovanih območjih z vidika doseganja skladnejšega regionalnega razvoja: končno poročilo*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za geografijo, 2008.

Predlog osnutka načrta upravljanja za zavarovano območje Kozjanski park (online). 2008. (citirano 20. 5. 2008). Dostopno na naslovu: <http://www.kozjanski-park.si>.

Rodela, R. *Triglavski narodni park: Analiza izkušnje lokalnega prebivalstva, končno poročilo*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, 2007.

Statistični urad Republike Slovenije. *Popis 2002* (online). 2002. (citirano 7. 6. 2008). Dostopno na naslovu: <http://www.stat.si/popis2002/si/default.htm>.

Zidar, F. *Biotska raznovrstnost in kulturna dediščina kot sestavini sonaravnega razvoja na območju Kozjanskega regijskega parka*. Ljubljana, 2005.